

دور نکلونمان نمی‌کرد تمام

سال نو و بهار ۱۳۹۸ را در حالی آغاز می‌کنیم که سال پیش کاروان جامعه آموزش شیمی ایران یکی از کهنه‌کاروان سالاران خود را از دست داد. رهنوردی که دست از مس وجود شست و کیمیای عشق یافت و زر شد.^۱ راهبری که با دلی پر از غم و سری پر از کیمیا^۲ رهروان را تنها گذاشت و ابدی شد. فرهیخته‌ای که برای آموزش شیمی ایران چنان بود او که مس را کیمیا^۳ زنده‌یاد سیدمرتضی خلخالی که به حق می‌توان ایشان را پدر آموزش شیمی ایران نامید، پس از سال‌ها تلاش خستگی‌ناپذیر برای بالندگی آموزش و پرورش و به امید بهبود کیفیت آموزش شیمی، سرانجام در بامداد سیزدهم دی‌ماه سال ۱۳۹۷ به فراخوان پروردگارش آری گفت، چشم از جهان فرو بست و به سوی او رهسپار شد.

اگرچه او نزدیک به پنج دهه فعالانه در عرصه آموزش علوم، حضوری خیره‌کننده داشت و در مطالعات خویش همواره به «آسیب‌شناسی علم و روش آن» توجه می‌کرد، اما همزمان در اندیشه «آسیب‌شناسی نظام برنامه‌ریزی درسی ایران و راهبردهایی برای اصلاح آن» نیز بود. او همواره «نقدی بر نظام امتحانی و سنجش یادگیری‌های دانش‌آموزان در ایران» داشت و «طرحی برای تغییر کیفی نظام آموزشی از طریق ایجاد تحول در نظام برنامه‌ریزی درسی» نیز ارائه داد. او بر این باور بود که برای رسیدن به آموزشی با کیفیت، بایستی مسیر «از فلسفه تعلیم و تربیت تا طراحی برنامه‌های درسی» را با دقت طی کرد تا چنان مواد آموزشی مطلوبی به دست آیند که بتوانند هدف‌های آموزشی را در کلاس درس تحقق بخشند. او «دردهای نظام آموزشی» کشور را به خوبی می‌شناخت و می‌گفت که «نظام امتحان‌محور، بحران کتاب‌های درسی و کمک درسی» را ایجاد کرده است و به واقع «آشفته‌بازار کتاب‌های کمک‌درسی، معلول اوضاع نابسامان نظام آموزشی کشور است». او پیوسته «چالش‌های اصلاح نظام سنجش در جهان» را یادآور می‌شد و بر این باور بود که در کشور ما نیز «اصلاح نظام سنجش و کنکور در گرو اصلاح همه جانبه نظام برنامه‌ریزی درسی است». او همواره از «غیبت تفکر نقاد در نظام آموزش و پرورش ایران» گلایه می‌کرد و اعتقاد داشت که در نظام آموزشی ما «باید انسان تحلیل‌گر تربیت کرد».

او در پاسخ به این پرسش که «کودکان چگونه علم می‌آموزند؟» همواره بر مربوط بودن محتوای کتاب‌های درسی و فعالیت‌های یادگیری با توانایی و علاقه‌مندی‌های فراگیران تأکید می‌کرد و بر ایجاد محیطی مناسب برای یادگیری و بهره‌گیری از «رویکرد کاوشگری در آموزش علوم» در کلاس اصرار می‌ورزید. او باور داشت که «رویکرد ساخت‌گرایی در آموزش یک درس علوم» و «آموزش به شیوه کشف نظام در متن کتاب درسی» از جمله راه‌های عملی برای کامیابی هر چه بیشتر آینده‌سازان این مرز و بوم در آموزش علوم است.

در حوزه شیمی نیز به گسترش «شیمی با نگرش کاربردی» باور داشت و با ارائه «الگوهای تدریس شیمی» مبتنی بر «پرسش‌های مفهومی و مسائل چالش‌برانگیز در آموزش شیمی» کوشش کرد تا معلمان شیمی را به داشتن تدریسی ثمربخش رهنمون شود. او آگاهانه فصل نخست کتاب «شیمی برای زندگی» را که «مایعی کمیاب در عین فراوانی» نام داشت با الهام از طرحی جهانی، اما در قالبی بومی و محلی نوشت و هنرمندانه کوشش کرد فراگیران را از طریق معرفی چالش شهر کوچکی به نام رودسار، با بحران آب در کشور آشنا کند و شیمی را در این بافتار اجتماعی به آنان بیاموزد. اثر اندیشه و عمل والای او را می‌توان در بخش‌های گوناگونی از برنامه‌ریزی درسی، تولید مواد آموزشی به‌ویژه تألیف کتاب‌های درسی، ارزشیابی و آموزش معلمان دید. تردیدی نیست که پندار و گفتار و رفتار دانش‌آموختگان آموزش و پرورش کشورمان، به‌ویژه در چند دهه گذشته نیز از برکت وجود این انسان فرزانه و معلم بزرگ بسیار متأثر بوده است.

سید مرتضی خلخالی
(۱۳۰۸-۱۳۹۷)
پدر آموزش شیمی ایران

شادروان سیدمرتضی خلخالی از میان ما رفت، بی آنکه در لحظه وداع بر ماتم آرزوهای خویش بگرید. زیرا ما هستیم و او به ما و توانایی نسل جدید باور داشت. امید است که با درک دغدغه‌های آگاهانه آن فرهیخته فقید و عمل به توصیه‌های هوشمندانه‌اش، شاهد تحقق آرزوهای او برای پیشرفت نظام آموزشی کشور و شکوفایی استعداد فرزندان عزیز میهن پهناورمان باشیم.

و این گونه است که با وجود این همه آثار ارزشمند به یادگار مانده از آن معلم پیر، روح بلند آن استاد بی‌بدیل همچنان الهام بخش ما خواهد بود و نام نیک ایشان برای همیشه در ذهن دغدغه‌مندان عرصه آموزش و پرورش به‌ویژه آموزش علوم کشور خواهد ماند. به قول شاعر نازک خیال و لطیف‌اندیش صائب تبریزی:

از اثر، دور نکونامان نمی‌گردد تمام در جهان از فیض جام، آوازه جمشید ماند

در این نوشتار قصد آن نبود که سوگ‌نامه‌ای در رثای آن عزیز سفر کرده نگاشته شود. بلکه تنها یادبودی بود از انسان آزاده‌ای که دلسوزانه، عاشقانه، پدرانیه و با شکیبایی سال‌های سال در عرصه تعلیم و تربیت ایران زمین قلم‌فرسایی کرد، با این امید که بر چهره کودک ایرانی، لبخند رضایت از آموختن را در لحظه دیدنی به دست آوردن یک تجربه یادگیری ببیند و در لذت یادگیری او شریک شود. تجربه‌ای که بی‌شک برای هر معلم عاشقی زیبا و ماندگار است. روحش شاد و یادش همواره گرامی باد.

* بی‌نوشت‌ها

۱. دست از مس وجود چو مردان ره بشوی تا کیمیای عشق بیابی و زر شوی (حافظ)
۲. یکی نامه بنوشت پیش نیا پر از غم دل و سر پر از کیمیا (فردوسی)
۳. خاک آدم ز آفتاب جود او زر گشت از آنک خاک آدم را چنان بود او که مس را کیمیا (سنایی)